

צורת הפתח

צורת הפתח דאורייתא או דרבנן?

א. פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן שסג:א

ודע שאני מסופק בצ"ה אי הוה מחיצה ד"ת ולחייב הזורק בתוכו בנעץ ד' קונדיסים ועליהם צ"ה, או צ"ה מהני להתיר כרמלית ופרצה יותר מעשר דמן התורה הוה מחיצה מש"ה מהני צ"ה. ועסי' תר"ל ס"ב וס"ג משמע צ"ה לחוד לא מהני לסוכה, ובס"ו נעץ ד' קונדיסים משמע אף דהניח למעלה קנה עליהם דלא מהני...

ב. שו"ע אורח חיים תרל"ב:

דפנות הסוכה, אם היו שתיים זו אצל זו כמין ג"ם; עושה דופן שיש ברחבו יותר על טפח ומעמידו בפחות מג' לאחד מהדפנות, ויעמיד קנה (כנגד הכותל) (טור) כנגד אותו טפח, ויעשה לה צורת פתח שיעמיד קנה עליו ועל הטפח, וכשרה אף על פי שהקנה שעל גביהן אינו נוגע בהן.

ג. ביאור הלכה סימן שסב

* כשכל הרוחות ע"י צוה"פ - הפמ"ג נסתפק בסימן שס"ג בצוה"פ של ד' קונדיסין אי הוי מחיצה ד"ת ולחייב הזורק בו מר"ה, או דצוה"פ מהני רק להתיר כרמלית או פרצה יותר מעשר דמן התורה הוי מחיצה משו"ה מהני צוה"פ ע"ש... והנה מדברי התוספות דעירובין דף י"א ד"ה אילימא וכן ברא"ש ורשב"א שהקשו דאמאי הוצרכו לעשות פס ביראות להתיר להשקות לבהמת עולי רגלים, יעשו ד' קונדיסין וקנה על גביהן דהוי צוה"פ - והרי שם הפסי ביראות אף בר"ה הוא כדאיתא בדף כ' בגמרא עי"ש, ואפ"ה מותר לדידהו ע"י צוה"פ דד' קונדיסין לטלטל מן הבור לשם, הרי מדאורייתא נעשה רה"י! אמנם לתירוץ דריצב"א שם בתוספות דהגמ' לא מיירי כ"א בשיש לו שתי מחיצות כהלכתן, וכן הסכים שם הריטב"א לתירוץ זה עי"ש, א"כ לא מוכח מידי...

ד. שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שסד:ד

(אף על פי שצורת פתח היא כמחיצה גמורה ואם עשה צורת פתח על גבי ד' קונדיסין רשות היחיד גמורה היא מן התורה אפילו עשה כן באמצע רשות הרבים גמורה כמו שנתבאר בס"ב אעפ"כ מדברי סופרים אין צורת פתח מועלת לרשות הרבים גמורה אם נשלמו בה כל תנאי רשות הרבים שנתבאר בס"ב שמ"ה אלא) הבא להכשיר רשות הרבים להתיר בה הטלטול צריך לעשות לה דלת מכאן ודלת מכאן והוא שנעלות בלילה שנעילת הדלתות עושה אותה כחצר אחת של רבים ומערבין את כולה על דרך שיתבאר בס"ב שצ"ב ושוב אין מבוארתי צריכין שום תיקון.

ה. חזון איש, מועד ע"ג

ו. תוס' רב"ב "דהא צ"ה מהני מן התורה אפילו לרב ביותר מי' כדאמרינן לקמן (ד' יא.) גבי כלאים". וכך כתב תוס' לקמן כב. "והאר"י". והנה, לפי ראיית תוס' מכלאים מבואר דאף בד' רוחות מהני מן התורה ביתר מי' שכן הדין בכלאים...

ו. חזון איש, מועד עד:ד

תוד"ה אילימא הקשו ל"ל פסי ביראות, ליעבד צ"ה! והנה כונתם בכל הבארות שלא יהא רה"ר עוברת תוך צו"ה, דהא קי"ל דאין צו"ה מועילה לרה"ר מה"ת כר' יוחנן, דבעינן דלתות נעולות.

ז. שו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן לג:ב

מסתפקא אי צוה"פ חשיב נמי מחיצה גרועה כיון שסוף כל סוף כולו פרוץ הוא והויא כמחיצת שתי או ערב לבד, ולא מהני היכא שנשאר בתוך ההיקף ב"ס פנוי, או דנאמר דצוה"פ חשיב כמחיצה מעלייתא ולא דמי למחיצת שתי או ערב לבד, דהתם דכיון שאין על החלל שבין שתי לשתי ובין חבל לחבל שום תואר של פתח חשיב כמחיצה גרועה, משא"כ בצוה"פ שיש על חללו צורה של פתח אף שכולו פרוץ מיקרי שפיר מחיצה מעלייתא, ומהני הקיפו לדירה אף שנשאר בית סאתים פנוי בלי תשמיש.

פעולת צורת הפתח

ח. תלמוד בבלי עירובין יא ע"ב

אשכחיה רב ששת לרבה בר שמואל אמר ליה תני מר מידי בצורת הפתח אמר ליה אין תנינא כיפה רבי מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרין ושויין שאם יש ברגליה עשרה שהיא חייבת...

ט. תוספתא כלאים ד:ה

ר' יוסה אומ' אם היו קנים מדוקרנין ועשה להם פיאה מלמעלה מותר.

י. תלמוד בבלי סוכה ז ע"א

"שתיים כהלכתן כו" אמר רבא וכן לשבת [כלו' שבת דסוכות], מגו דהויא דופן לענין סוכה הויא דופן לענין שבת.

איתיביה אביי: ומי אמרינן מגו? והתניא "דופן סוכה כדופן שבת, ובלבד שלא יהא בין קנה לחברו שלשה טפחים, ויתירה [חמורה] שבת על סוכה שהשבת אינה נתרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ מה שאין כן בסוכה," מאי לאו יתירה שבת דסוכה אסוכה, ולא אמרינן מגו? לא - יתירה שבת דעלמא על שבת דסוכה...

יא. רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ד הלכה יב

סוכה שיש לה פתחים רבים ויש בכתליה חלונות הרבה הרי זו כשרה, ואף על פי שפרוץ מרובה על העומד, ובלבד שלא יהיה שם פתח יתר על עשר, אבל אם היה שם פתח יתר על עשר אף על פי שיש לה צורת פתח צריך שלא יהיה הפרוץ מרובה על העומד.

יב. מגיד משנה הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ד הלכה יב

סוכה שיש לה פתחים הרבה וכו'. ברייתא שם (דף ז') דופן סוכה כדופן שבת ובלבד שלא יהא בין קנה לחברו שלשה טפחים ויתירה שבת על הסוכה שהשבת אינה נתרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ מה שאין כן בסוכה. פירוש ברוח שלשית, דדי בסוכה במחיצת טפח או בפס ד' כפי מה שנתבאר. אבל בשתיים הרי דינה כדין שבת. וכן פירשו ז"ל. ולזה כתב רבינו ז"ל כאן דין זה.

יג. תלמוד בבלי עירובין ב ע"א

משנה: מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט. רבי יהודה אומר אינו צריך. והרחב מעשר אמות ימעט, ואם יש לו צורת הפתח אף על פי שהוא רחב מעשר אמות אין צריך למעט.

יד. תלמוד בבלי עירובין י-יא:

"אם יש לו צורת הפתח אף על פי שרחב מעשר אינו צריך למעט." אשכחן צורת הפתח דמהניא ברחבו, ואמלתרא דמהניא בגבהו, איפכא מאי?

- תא שמע, דתניא, "מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט, ואם יש לו צורת הפתח אינו צריך למעט."
- אמלתרא ברחבו מאי? תא שמע, דתניא "מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט, והרחב מעשר ימעט. ואם יש לו צורת הפתח אינו צריך למעט. ואם יש לו אמלתרא אינו צריך למעט." מאי לאו אסיפא? לא, ארישא.

מתני ליה רב יהודה לחייא בר רב קמיה דרב, "אינו צריך למעט." אמר ליה [רב], אתנייה "צריך למעט."

אמר רב יוסף: מדברי רבינו נלמד חצר שרובה פתחים וחלונות אינה נתרת בצורת הפתח.

- מאי טעמא? הואיל ויותר מעשר אוסר במבוי, ופרוץ מרובה על העומד אוסר בחצר, מה יותר מעשר האוסר במבוי אינו נותר בצורת הפתח [דלא כמשנתנו], אף פרוץ מרובה על העומד האוסר בחצר אינו נותר בצורת הפתח.
- מה ליותר מעשר האוסר במבוי שכן לא התרת בו אצל פסי ביראות לרבי מאיר, תאמר בפרוץ מרובה על העומד האוסר בחצר שכן התרת אצל פסי ביראות לדברי הכל?
- לימא מסייע ליה [לרב יוסף], "דפנות הללו שרובן פתחים וחלונות מותר, ובלבד שיהא עומד מרובה על הפרוץ." 'שרובן' סלקא דעתך? אלא אימא "שריבה בהן פתחים וחלונות, ובלבד שיהא עומד מרובה על הפרוץ." אמר רב כהנא, כי תניא הדיא בפיתחי שימאי. מאי פיתחי שימאי?...

ואף רבי יוחנן סבר לה להא דרב [לענין יותר מעשר], דאמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ארבע קונדיסין בארבע פינות השדה, ומתח זמורה עליהם, ובא מעשה לפני חכמים והתירו לו לענין כלאים, ואמר ריש לקיש כדרך שהתירו לו לענין כלאים כך התירו לו לענין שבת. רבי יוחנן אמר לכלאים התירו לו, לענין שבת לא התירו לו.

- במאי עסקינן? אילימא מן הצד, והאמר רב חסדא צורת הפתח שעשאה מן הצד לא עשה ולא כלום [אף לכלאים]! אלא על גבן. ובמאי? אילימא בעשר [כלו' עד עשר] בהא לימא רבי יוחנן בשבת לא? אלא לאו ביתר מעשר!
- לא - לעולם בעשר ומן הצד, ובדרב חסדא קא מפלגי.

ורמי דרבי יוחנן אדרבי יוחנן ורמי דריש לקיש אדריש לקיש, דאמר ריש לקיש משום רבי יהודה ברבי חנינא פיאה [צורת הפתח] מותרת לענין כלאים אבל לא לשבת, ורבי יוחנן אמר כמחיצות לשבת דלא כך מחיצות לכלאים דלא!

- בשלמא דריש לקיש אדריש לקיש לא קשיא, הא דידיה הא דרביה, אלא דרבי יוחנן אדרבי יוחנן קשיא!
- אי אמרת בשלמא התם על גבן הכא מן הצד, שפיר. אלא אי אמרת אידי ואידי מן הצד, מאי איכא למימר? לעולם אידי ואידי מן הצד, התם בעשר הכא ביותר מעשר [וסבירא לי' לר' יוחנן כדרב לחלק].
- ומנא תימרא דשני לן בין עשר ליותר מעשר? דאמר ליה רבי יוחנן לריש לקיש, לא כך היה המעשה שהלך רבי יהושע אצל רבי יוחנן בן נורי ללמוד תורה אף על פי שבקי בהלכות כלאים, ומצאו שיושב בין האילנות ומתח זמורה מאילן לאילן, ואמר לו רבי אי גפנים כאן מהו לזרוע כאן, אמר לו בעשר מותר ביותר מעשר אסור! במאי עסקינן? אילימא על גבן יותר מעשר אסור? והתניא "היו שם קנין הדוקרנין ועשה להן פיאה מלמעלה אפילו ביותר מעשר מותר!" אלא לאו מן הצד, וקאמר ליה בעשר מותר יותר מעשר אסור. שמע מינה.

כמה יהיה פתח המבוי ויהיה די להכשירו בלחי או קורה? גבהו אין פחות מעשרה טפחים ולא יתר על עשרים אמה ורחבו עד עשר אמות. בד"א? שלא היה לו צורת פתח, אבל אם היה לו צורת פתח אפילו היה גבוה מאה אמה או פחות מעשרה או רחב מאה אמה הרי זה מותר.

שיטת הרמב"ם בצורת הפתח

טז. רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ד הלכה יב

סוכה שיש לה פתחים רבים ויש בכתליה חלונות הרבה הרי זו כשרה, ואף על פי שפרוץ מרובה על העומד, ובלבד שלא יהיה שם פתח יתר על עשר, אבל אם היה שם פתח יתר על עשר אף על פי שיש לה צורת פתח צריך שלא יהיה הפרוץ מרובה על העומד.

יז. רמב"ם הלכות שבת פרק טז:טז

כל מחיצה שיש בה פרוץ מרובה על העומד אינה מחיצה, אבל אם היה פרוץ כעומד הרי זו מותרת, ובלבד שלא יהיה באותן הפרצות פרצה שהיא יתר על עשר אמות, אבל [עד] עשר אמות הרי היא כפתח. ואם היה לפרצה זו צורת פתח אף על פי שיש בה יותר מעשר אינה מפסדת המחיצה, והוא שלא יהא הפרוץ מרובה על העומד.

יה. שיטת רמב"ם

	עומד מרובה על הפרוץ	פרוץ מרובה על העומד
Less than 10 amos	Great	Shabbos: X (Machlokes Rav Chaim vs. Maggid Mishneh/Smag) Succah: Wall (Succah 7a)
More than 10 amos	צורת הפתח	Forget it

יט. ספר מהרי"ל (מנהגים) ליקוטים טו

חצר היה כולה לכרם והקיפוהו בצורות הפתח מג' צדדים, והיה שם למטה מן צורת הפתח עץ א' מחובר לרוחב הפתח שהיו גפנים קשורין בו. ושאלו מאחר דאותו העץ קשור מן הצד ולמטה מעשרה אם מבטל צורת הפתח דלמעלה ממנו. והשיב מהר"י סג"ל דקיימא לן בצורת הפתח מועיל גם בפרוץ מרובה בארבע רוחות. והפסקת העץ נראה דאין מבטל...

כ. רא"ש מסכת סוכה פרק א:ח

"יתירה שבת על הסוכה שהסוכה ניתרת בטפח ובשבת אינה ניתרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ." פ"א אם ה' בהיקף פתחים שאין בהן צורת הפתח מצטרפין עם הפרוץ לבטל העומד, מה שאין כן בסוכה דהא סגי ליה בב' כהלכתן וכו' ואפילו יש בב' הדפנות פתחים הרבה ואין להן צורת הפתח [כן פירש"י]. והרמב"ם ז"ל כתב (שם הל' י"ב) "ובלבד שלא יהא שם פתח יותר על עשר אבל אם היה שם פתח יותר על עשר אף על פי שיש לו צורת הפתח צריך שלא יהא פרוץ מרובה על העומד." וכן כתוב בספר המצות. ודברי תימה הן, דהא תנן "ואם יש לו צורת הפתח אין צריך למעט!" ואין הלכה כרב, דאמר אתנייה "צריך למעט". ואין חילוק בצורת הפתח בין עשר ליותר מעשר:

כא. קיצור פסקי רא"ש עירובין א:יג

צורת הפתח מתיר אפ"ל מד' רוחות. ודוקא בחצר או במבוי אבל בבקעה לא.

כב. בית הבחירה למאירי מסכת עירובין דף יא עמוד א

ואח"כ צריך שתדע שהרבה גאונים דקדקו מכאן שמאחר שאין הלכה כרב אין הלכה במה שלמדים הימנו, וא"כ אף פרוץ מרובה שבחצר צורת פתח מכשירו אף בכל צדי החצר, וא"כ חצר פרוצה מד' רוחותיה ויש בה צורת פתח לכל רוח נותרת בלא מחיצה כלל, וכמעשה של קונדסין דנזכר בסוגיא זו כמו שיתבאר.

וקצת גדולי הדור מתמיהים עליה שאם כן פסי ביראות שלא הותרו אלא לעולי רגלים יעמידו קנה על גביהן ויותר לכל! אלא שבתוספות תירצו אין הכי נמי אלא שהיה הרוח מוליכם לרוב גבהם, ועוד שהיו נכנסין שם בגמלים טעונים ואף הגמלים היו נוגעים בהם במשאם. ואף לענין שיירא התיירו בחבלים על גבי קונדיסין. ומ"מ הם מפרשים בדרך אחרת וכתבו שלא נאמר דבר זה אלא בדופן רביעי, שעליו אמרו ברחב מעשר "ואם יש בו צורת פתח אינו צריך למעט", אבל בכותלים שבצדי המבוי אין צורת פתח מכשיר ביתר מעשר. והם מפרשים שדעת רב הועילנו לכך שמאחר שהוא מחמיר בה אף ברביעית דיינו שנחלוק עמו בה, הא בשאר דפנות נודה לו במבוי. וכן בחצר. וכן הדין בפרוץ מרובה שלא יכשירו צורת פתח, ולעולם אין צורת פתח מכשיר אלא בעשר לבד ופרוץ כעומד.

ואף בתלמוד המערב אמרו במתני' של חבלים "אין פאה מצלת יותר מעשר", אלא שאף בגבוה מעשרים אמרו שם שאינו מכשיר, נראה שאינו הולך על שיטת גמרא שלנו. וגדולי המחברים נוטים לדעת אחרת, שצורת פתח מועיל ליתר מעשר אבל לא לפרוץ מרובה, והוא שכתבו כל מחיצה שפרוץ שלה מרובה על העומד אינה מחיצה, אבל פרוץ כעומד מותר, ובלבד שלא יהא שם פרצה יתר מעשר, [אבל] י' אמות הרי הוא כפתח. ואם היה לפירצה זו צורת פתח אף על פי שיש בה יותר מעשר אמות אינה מפסדת המחיצות, והוא שלא יהא פרוץ

מרובה. ומ"מ בראש המבוי שהוא כותל רביעי על כרחק אתה מכשירו בצורת פתח ביתר מעשר ופרוץ מרובה ומפליש שהכשרו בצורת פתח מכאן ולחי מכאן דוקא בשאינו יתר מעשר:

כג. מגיד משנה הלכות שבת פרק טז הלכה טז

ואם היה לפרצה זו צורת פתח וכו'. למד זה רבינו ז"ל מהמשנה הראשונה שאמרה "אם יש לו צורת פתח אף על פי שרחב מעשר אמות אינו צריך למעט", וכ"פ פי"ז. ומ"ש רבינו "והוא שלא יהא פרוץ מרובה על העומד" לפי שדעתו ז"ל שבהוא יתר מעשר עם צה"פ כעשר בלא צה"פ - מה עשר בלא צ"פ פרוץ מרובה על העומד לא, אף יתר מעשר בצ"פ פרוץ מרובה על העומד לא. ואף על פי שנראה מסוגיא (דף י"א) שעל משנה זו דמאן דאית ליה כי האי מתנא "הצר שרובה פתחים וחלונות נותר בצ"פ" וברייתא דקא אמרה בפתחים "ובלבד שיהיה עומד מרובה על הפרוץ" היינו בפתחים שאינן עשויין כתקנן כדאיתא התם, רבינו ז"ל תפס לו פשוט הברייתות ופשוט מימרא דר"י דאמר לכלאים התירו ולא לשבת...

ובפרצה עשר ויש לה צ"פ אפשר שהוא ז"ל יודה שאפי' פרוץ מרובה על העומד כשר הוא. וכן הכשיר הוא ז"ל גבי סוכה פ"ד מהל' שופר וסוכה. ואולי שהוא מחלק בין סוכה לשבת בענין זה...

ודע שאף לדעת רבינו יש צ"פ מועילה אפי' בפרוץ מרובה על העומד כגון ברוח שלישית כמבואר פי"ז [ה"ג] בדין הכשר המבוי המפולש. וכן לפעמים שפרוץ מרובה בלא צ"פ מועיל כגון בפסי ביראות כמבואר פי"ז. ולא בא רבינו להזכיר בכאן אלא המחיצה שבעצמה בלא חברותיה היא מחיצה וזה פשוט וברור:

כד. ספר מצוות גדול עשין עשה דרבנן א

צורת הפתח שאינו רחב יותר מעשר מתיר אפילו מארבע רוחות כדאיתא בפ"ק דעירובין (יא, א ותד"ה אילימא) גבי נעץ ארבע קונדיסין מארבע פינות השדה ומתח זמורה עליהם וכו' ואומר שם "אילימא בעשר, בהא לימא רבי יוחנן בשבת לא?"
עי' מ"מ שבת פט"ז הט"ו, אור"ח ששב סע"י.

כה. ר' חיים הלוי הלכות שבת פרק טז: טז: שאלות

- ועיין במ"מ שהקשה דהרי בעירובין דף י"א [ע"א] מבואר דהא דצורת הפתח אם מועיל בפרוץ מרובה על העומד תלוי בדינא דצורת הפתח אם מועיל ליתר מעשר, ואם מועיל ליתר מעשר מועיל גם לפרוץ מרובה על העומד. וא"כ הרמב"ם דפסק הכא דצורת הפתח מועיל ליתר מעשר א"כ איך פסק דלא מהניא בפרוץ מרובה על העומד!
- ובאמת שעצם דברי הרמב"ם קשה במה שפסק גם גבי סוכה דאין מועיל צורת הפתח לפרוץ מרובה על העומד, וקשה דהרי גבי סוכה פסק הרמב"ם דגם פרוץ מרובה על העומד כשר, וא"כ הלא העיקר תלוי רק אם צורת הפתח מועיל ליתר מעשר, וכיון דמועיל ליתר מעשר א"כ דין פתח עליה הלא לא איכפת לנו כלל במה שפרוץ מרובה על העומד, וקשה הא דפסק הרמב"ם גם גבי סוכה דאינו מועיל צורת הפתח בפרוץ מרובה על העומד!
- והנה קשה לרב דאמר דאין צורת הפתח מועיל ליתר מעשר, וכן אינו מועיל לפרוץ מרובה על העומד כמבואר בסוגיא שם, א"כ ההילכתא דצורת הפתח למה נאמרה, כיון עד עשר גם פתחא בעלמא בלא צורת הפתח ג"כ אין בה דין פרצה ואינה אוסרת הטלטול, וביתר מעשר או בפרוץ מרובה הא גם צורת הפתח לא מהניא!

כו. ר' חיים הלוי הלכות שבת פרק טז: טז: שלב א' – צורת הפתח הוי מדין פתח

והרי גם צורת הפתח יסוד דינה הוא מדין פתח, וכמו שפסק הרמב"ם בפט"ז מהל' שבת דצורת הפתח שעשאה מן הצד לא עשה כלום משום דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי, והרי זה דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי אינו מבטל את עצם צורת הפתח, ורק דבמקום דדינו תלוי בדין פתח הוא דהוי דינא דהואיל ופתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי ע"כ לא חלה בו שם פתח, ובע"כ דגם צורת הפתח יסוד דינה תלוי בדין פתח.

כז. ר' חיים הלוי הלכות שבת פרק טז: טז: שלב ב' – פתח צריך מחיצה שסביבו ליצור רה"י, וצורת הפתח הוי פתח+מחיצה

והפשוט בזה הוא, דשני ענינים נפרדים הן בעיקרן, דפתחים בעלמא אף על גב דדין פתח עליה ופקע מינה שם פרצה וכמבואר בעירובין דף ו' [ע"א] עיין שם, וכן הוא מבואר להדיא במשנתנו דף ט"ו "מפני שהיא כפתח", אבל מ"מ אינה בכלל סתימה או מחיצה העשויה להתיר. ועיקר דין מחיצה והרה"י נעשה רק ע"י יתר המחיצה העומדת, ושם "פתח" מועיל רק להפקיע מינה שם פרצה האוסרת, וכדתנן בדף ט"ו שם "ובלבד שיהא גדר גבוה עשרה טפחים, ולא יהו פרצות יתרות על הבנין. כל פרצה שהוא כ"י אמות מותרת מפני שהיא כפתח, יתר מכאן אסור." והיינו משום דתרי מילי נינהו, דין עומד מרובה על הפרוץ המועיל להחשב מחיצה ולאשווי רה"י, וחלות שם "פתח" המועיל להפקיע מינה שם פרצה האוסרת.

משא"כ צורת הפתח אף אם יסוד דינה הוא מדין פתח, מ"מ כולה דין מחיצה בה, וזהו עיקר ההלכה של צורת הפתח דבקנה מכאן וקנה מכאן וקנה ע"ג העומד והפתח שבתוכו יחדיו חשוב מחיצה...

והכי מתבאר מיסוד ההלכה שנאמרה במחיצות שיהא עומד מרובה על הפרוץ או עומד כפרוץ כמבואר בעירובין דף ט"ו [ע"ב] דהכי אגמריה רחמנא למשה 'לא תפרוץ רובה' או 'גדור רובה', דקשה ע"ז דהרי בפסי ביראות מכשרינן גם בפרוץ מרובה על העומד, ואמרינן בעירובין דף כ' [ע"א] דהזורק לבין הפסין חייב, הרי להדיא דגם בפרוץ מרובה על העומד הוי מחיצה מדאורייתא! וכבר הקשו זאת התוס' ר"פ עושין פסין, ותיצרו דשאני פסי ביראות דהואיל ויש אמה מכאן ואמה מכאן חשבו, ומשום דאע"ג דהוי דין

במחיצה שלא יהא הפרוץ מרובה על העומד, מ"מ כ"ז הוא אם שם "פרצה" בה, אבל מכיון דקי"ל דכל פרצה חשובה כפתח א"כ לא איכפת לן כלל בהפרוץ. וע"כ זהו דחלוק בין היכא דאיכא שיעור מחיצה מן הצדדין אם לא, דבליכא שיעור מחיצה מן הצדדין דאז לא הוי פתח כלל וכמו שנתבאר...

ובאמת שהוא כן סוגיא ערוכה בסוכה דף ד' [ע"ב] דאיתא שם שהיה ר' יעקב אומר דיומדי סוכה טפח וחכמים אומרים שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, והרי בסוכה דף ז' [ע"א] תניא "ויתרה שבת על סוכה שהשבת אינה ניתרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ, משא"כ בסוכה", דפרוץ מרובה על העומד ג"כ כשר בה, ומ"מ הא תניא דבעינן דוקא שיעור מחיצה בדיומדי סוכה! אלא ודאי דהפרצות והפתחים לא מצטרפי כלל לדיני מחיצות ואינן מועילין להכשר סוכה, והיינו כמו שכתבנו דהדין "פתח" שבפרצות לא מהני רק להפקיע מינה שם פרצה האוסרת אבל לא לאשוויי מחיצה, משא"כ בצורת הפתח דהיא עצמה דין מחיצה בה, וגם דין פתח לא תלי במחיצות שבצדדין. וזהו ההלכה של צורת הפתח דהיא עצמה כמו שהיא בצורתה העומד והפתח יחדיו הוי מחיצה...

כח. ר' חיים הלוי הלכות שבת פרק טז: טז: שלב ג' – צורת הפתח עדיין צריכה מחיצה שסביבו ליצור "עצם מחיצה" ונראה דדעת הרמב"ם היא דאע"ג דצורת הפתח דין מחיצה בה ומועלת להפסיק ולהתיר בכלאים, מ"מ אינה משלמת שיעור מחיצה, והיכא דבעינן "עצם המחיצות" לא מהני צורת הפתח.

והרי לענין סוכה הוא זה מפורש בהסוגיא דצריכה נמי צורת הפתח, וקשה דא"כ למה לנו פס ד' המשלים דין מחיצה מתורת לבוד? ותיפוק לן דצורת הפתח בעצמה דין מחיצה בה? וכן בסוכה העשויה כמין גאם דעושה פס טפח ומשהו ומעמידו בפחות משלשה כי היכי דתהוי מחיצה ארבעה וצריכה נמי צורת הפתח ג"כ, קשה, דלמה לי מחיצת ד'? והלא צורת הפתח בעצמה נחשבת מחיצה! אלא ודאי חזינן מזה דצורת הפתח אינה מועלת רק להחשב כולו מוקף מחיצה, וממילא דמועיל בסוכה העשויה כמבוי לצרף את הדופן השלישי להשנים, וכן בסוכה העשויה כמין גאם מועיל שתהא הסוכה מוקפת כולה שלש מחיצות, אבל לענין עצם שיעור מחיצה האמור בסוכה שתיים כהלכתן ושלישית טפח, דההילכתא בזה הוא דבעינן מחיצות עצמן, בזה לא מהניא צורת הפתח. ושני [=ושאני] בזה דין צורת הפתח מדין לבוד ודין עומד מרובה על הפרוץ, דלבוד ועומד מרובה על הפרוץ הן עצמן מחיצה ממש, משא"כ צורת הפתח אף על גב דדין מחיצה בה מ"מ אינה מצטרפת להשלים שיעור המחיצות.

וע"כ ס"ל להרמב"ם דהוא הדין גם ברה"י דשבת בעינן דוקא עצם המחיצות לאשוויי רה"י, וממילא דאין צורת הפתח מועיל לזה, ולהכי הוא שהתנה בין בשבת ובין בסוכה דבעינן דוקא עומד מרובה על הפרוץ שזהו עצם דין של מחיצה המועיל בין בשבת ובין בסוכה. ועיין בעירובין דף י"א [ע"א] מעשה באחד שנעץ ארבע קונדיסין בארבע פינות השדה ומתח זמורה על גביהן ובא מעשה לפני חכמים והתירו לו לענין כלאים, ולפי דברי הרמב"ם צ"ל דחלוק דין כלאים מדין שבת וסוכה, דבכלאים לא בעינן רק הפסק מחיצה ולא המחיצה עצמה, וע"כ שפיר מועיל גם צורת הפתח כיון דדין מחיצה בה, משא"כ לענין שבת וסוכה בעינן עצם המחיצות עצמן ובזה לא מהניא צורת הפתח... אכן נראה דכיון דצורת הפתח הרי דין מחיצה בה, וכדחזינן דמועילה לענין כלאים ובכמה דברים לענין סוכה, וא"כ המוקף בה חשוב כסתום ומוקף, ורק דאינה עולה ל"מחיצות עצמן", אם כן הרי דינה חלוק, דנהי דאינו נעשה רה"י ע"י צורת הפתח ומשום דחסר הדין מחיצות עצמן דבעינן לענין אשוויי רה"י, אבל מ"מ דין רה"י פקע מיניה, ומותר לטלטל בתוכו, דלדעת הרמב"ם אין היתר לטלטל תלוי בדין רה"י...

ובזה יבואר היטב הסוגיא דעירובין דף ו' דמבואות המפולשין לרה"י עושה להן צורת הפתח מכאן ולחי או קורה מכאן, ורה"י עצמה לא מיערבא רק בדלתות, ופסק כן הרמב"ם בפ"ז מהל' שבת [הל' ג']. ואף על גב דנראה דלדעת הרמב"ם גם מבואות המפולשין לרה"י מצטרפי בהדי רה"י להיות רה"י מדין תורה, וכמש"כ בפ"ד שם [הל' ד'] בקרן זוית הסמוכה לרה"י דאינה רה"י הואיל ומוקפת שלש מחיצות, דמשמע מינה דמפולש מיהא מצטרפא לרה"י להיות רה"י, וא"כ מאי שנא מבואות המפולשין לרה"י מרה"י עצמה דלא מיערבא רק בדלתות? אכן לפי המבואר הרי ניחא, דמבואות המפולשין לרה"י כיון דכל דין רה"י שבהן הוא בהדי צירופן לרה"י, א"כ מועיל צורת הפתח להפסיק שלא יצטרפו לרה"י, משא"כ ברה"י עצמה, דכל דין ביטול רה"י שלה הוא רק ע"י דין מחיצות של רה"י, ע"כ לא מהניא ע"ז צורת הפתח, כיון שאינה מועלת להשלים דין מחיצות עצמן.

כט. ר' חיים הלוי הלכות שבת פרק טז: טז: שלב ד' – צורת הפתח שהיא יותר מעשר לא מצטרפת עם מחיצות שסביבה אכן נראה, דלפי המבואר הרי תרי גווני "פתחא" נינהו, ולא ראי זה כראי זה, דעד עשר דין פתח שלו תלוי בחלות דין מחיצות שבצדדין, וא"כ המחיצות הוא דמשוו ליה פתחא, וצורת הפתח דין מחיצה שלה הוא מעצמה. ולפי"ז גם בצורת הפתח עצמה דינה חלוק, דעד עשר יש בה גם תועלת מחיצות העומד שמשוו לה לפתח, ומעשר ואילך אין המחיצות שבצדדין מצטרפות לה כלל, וכל דין פתח שלה הוא רק מדין צורת הפתח.

ל. שו"ע אורח חיים שסבי:

אם עשה צורת פתח, אפ"ל לפרצה יתירה מעשר, מותר. ואפ"ל לא נעץ אלא ארבע קונדיסין בארבע רוחות ועשה צורת פתח על גביהן, מותר. והני מילי בחצר ומבוי שיש בהם דיריין, אבל בבקעה לא מהני כשכל הרוחות על ידי צורת פתח. ולהרמב"ם אין צורת הפתח מועיל לפרצה יותר מעשר, אלא אם כן עומד מרובה על הפרוץ (ואז מהני אפ"ל בבקעה בכל הרוחות) (ב"י בשם סמ"ג וסמ"ק).

לא. שו"ע אורח חיים תרלה:

כשהכשירו בשתי דפנות העשויות כמין ג"ם בטפח וצורת פתח, אפילו אם יש בשתי הדפנות פתחים הרבה שאין בהם צורת פתח שכשתצרף כל הפרוץ יהיה מרובה על העומד, כשרה (רק שלא יהיו הפתחים בקרנות, כי המחיצות צריכין להיות מחוברים כמין ג"ם) (ר"ן); ובלבד

שלא יהא בהם פירצה יתירה על י' אמות; ואם יש בה צורת פתח, אפילו ביותר מעשר. ולהרמב"ם, אפילו יש לה צורת פתח, אם יש לה פירצה יותר מעשר, פסולה אלא א"כ עומד מרובה על הפרוץ. הגה: ונהגו עכשיו לעשות מחיצות שלימות, כי אין הכל בקיאי בדין המחיצות (כל בו); ומי שאין לו כדי צרכו למחיצות, עדיף אז לעשות ג' מחיצות שלימות, מד' שאינן שלימות (מהרי"ל).

לב. **משנה ברורה סימן שסב ס"ק נט**
א"כ עומד וכו' - ונכון לחוש לדברי הרמב"ם שגם דעת הסמ"ג והסמ"ק הוא כן:

לג. **רמ"א אורח חיים שמו:ג**
וכן בגנין שלנו הבולטין לפני הבתים, דינם כרשות שלפניהם (הגהות מרדכי פ"ק דשבת).

לד. **משנה ברורה סימן שמו ס"ק לא**
וכן בגנין וכו' - כתב הט"ז בכאן מבואר הספק שמסתפקין בו הרבה אנשים בענין הבית שיש לפניו לצד הרחוב גג בולט לרחוב שקורין בל"א פי"ר ליב"ן מה דינם אם יוכל לטלטל לשם מן הבית. והרבה טועים לומר תקרה הבולט לרחוב יורד וסותם, והוי כאלו בנוי עד למטה בארץ. ומכאן משמע להדיא דדרך שתחת הגג כרשות שלפניהם ע"ש. וכ"כ כל האחרונים. ומה תיקונם? שאם יש לבליטת הגג עמודים לצד הרחוב יעמיד מכון כנגדם גם קנים לצד הבתים ויהיה להגג שעליהם דין צורת הפתח, ונמצא שיש צורת הפתח מכל הג' צדדים. ואם הם של בתים רבים שעומדים זה אצל זה א"צ לעשות לכל בית ובית אלא יעשה תיקון זה בשני בתים שעומדים בסוף מקצה מזה ומקצה מזה, אך צריכין לערוב עירובי חצירות ואז מותר להכניס ולהוציא מן הבתים לתחת הגנין וכן להיפך [אחרונים]...

לה. **ביאור הלכה סימן שמו סעיף ג ד"ה * הבולטין לפני**
הבולטין לפני הבתים - עיין במ"ב מה שכתבנו בשם האחרונים תיקון לענין זה שיעשה צורת הפתח מכל הג' צדדים. ואף דהט"ז בסימן שס"ה כתב דאפילו צורת הפתח לא מהני בזה משום דחשש לדעת הרמב"ם המובא בסימן שס"ב ס"י כל האחרונים [הא"ר בשם המ"ע ותו"ש והגר"ז והח"א] העתיקו לדינא להקל כהמ"א. והבית מאיר כתב דאך לדעת הרמב"ם יש להקל בזה ע"ש טעמו ובפרט לפי מה שכתבנו בסימן שס"ב ס"י במ"ב דעד עשר אמות אין להחמיר בפרוץ מרובה על העומד, א"כ אותן צורות הפתח שמן הצדדים בודאי כמחיצות גמורות הם שאין רחבים כ"כ, וא"כ יש ג' מחיצות שלימות ולא נשאר כ"א אותו הצד שלצד הרחוב ובצד אחד לכו"ע מהני צורת הפתח בכל גווני כמו שכתבנו שם...

צורת הפתח בבקעה

לו. **תוספות מסכת עירובין דף יא עמוד א "אילימא"**
וא"ת הואיל ומהני צורת הפתח מכל ד' רוחות, א"כ גבי פסי ביראות למה הוצרכו לארבעה דיומדין [של אמה אמה]...
ואומר ר"י לפי שלא היה מתקיים כל כך משום דאתו גמלי ושדו ליה וגם בקל יכול ליפול ברוח שאינה מצויה לפי שהיו צריכין להגביהו מן הגמלים הנכנסים שם לשתות, וכן בשיירא.
ועוד דבשיירא אין להתיר כמו בחצר שמוקף לדירה.

לז. **רא"ש מסכת עירובין פרק א סימן יג**
וא"ת, ולמה הוצרכו לעשות פסין לביראות (לקמן דף יז ב)...
וי"ל דלא היה מתקיים כ"כ דאתו גמלים ושדו ליה וגם נקל ליפול ברוח שאינה מצויה לפי שהיו צריכין להגביהו מפני הגמלים...
אי נמי הא דשרינן פיאח בחצר ובמבוי שיש בה דירין, אבל בבקעה דלית בה דירין לא שריא.
ובירושלמי דמס' כלאים (פ"ד) גרס אמר ר' זעירא מודה ר"ל לענין שבת שאין פיאח מתרת ביותר מעשר. א"ר חגי מתניתין אמרה כן מקיפין ג' חבלים זו למעלה מזו ואם אתה אומר שפיאה מועלת ביותר מעשר, דיו בחבל אחד:

לח. **שו"ע אורח חיים שסב:י**
אם עשה צורת פתח, אפ"ל לפרצה יתירה מעשר, מותר. ואפ"ל לא נעץ אלא ארבע קונדיסין בארבע רוחות ועשה צורת פתח על גביהן, מותר. והני מילי בחצר ומבוי שיש בהם דירין, אבל בבקעה לא מהני כשכל הרוחות על ידי צורת פתח. ולהרמב"ם אין צורת הפתח מועיל לפרצה יותר מעשר, אלא אם כן עומד מרובה על הפרוץ (ואז מהני אפ"ל בבקעה בכל הרוחות) (ב"י בשם סמ"ג וסמ"ק).

לט. **ביאור הלכה סימן שסב סעיף י ד"ה * אבל בבקעה**
אבל בבקעה לא מהני וכו' - מסתימת הטוש"ע וכן מקיצור פסקי הרא"ש ומתוספות ד"ה אילימא משמע דאפילו בעשר לא מהני בבקעה. אכן מדברי הירושלמי שהובא ברא"ש משמע בהדיא דדוקא ביותר מעשר לא מהני, אבל בעשר מהני אף בבקעה. ולמה נאמר שהרא"ש יחלוק ע"ז? [וכן משמע קצת מפשטיות הסוגיא דילן דקאמר אלימא בעשר וכו' ולא משני דר' יוחנן איירי בבקעה ע"ש] ולדינא בודאי יש להקל ולסמוך אסמ"ג וסמ"ק שכתבו בהדיא להקל בזה. אח"כ מצאתי בח"א שכתב ג"כ בהדיא להקל...

מ. **בית יוסף אורח חיים סימן שסב**

ומ"ש ודוקא בשכל ד' הרוחות על ידי צורת הפתח וכו'. נראה דדייק לה מדכתב הרא"ש (פ"א סי' יג) חילוק שבין חצר לבקעה על פסי ביראות משמע דדוקא דומיא דפסי ביראות דהוי מד' רוחות הוא דמפלגינן בין חצר לבקעה

מא. תוספות מסכת עירובין דף יא עמוד א "אילימא"

וריצב"א מפרש דהכא לא איירי בד' דפנות, וה"פ: "כך התירו לענין שבת" במפולש, דהיינו ב' מחיצות, דב' מחיצות לענין שבת הוי כד' מחיצות לענין כלאים דכלאים אין חילוק בין ב' לד'.

מב. ר' אליהו בקשי דורון, שו"ת בנין אב ב:כב

לסברת תוס' ששיירא נקראת בקעה לפי שאינה מוקפת לדירה, סגירת מקום שאין בו שימוש קבוע נקרא אינו מוקף לדירה, כמו שיירא, שמקיפים אותה כדברי רש"י לדור למשך שבת ועד לאחר שבת, וא"כ תלוי הדבר בשימוש במקום. שימוש עראי לא מיקרי מוקף לדירה ושימוש קבוע מיקרי לדירה...

אולם לסברת הרא"ש, וכך נפסק בשו"ע כפי שהגדיר בקעה שאין בה דיורין וכפי שכתב בב"י שפסי ביראות נקראים "שאינם מוקפים לדירה" ולא מהני בהם צורת הפתח, ההגדרה היא שצורת הפתח הוא דין בדיורין, ואם המחנה בנוי כתיקנו לצורך דיורין, ובנוי לא בצורה עראית כשיירא אלא כמבנה סגור שעומד ויציב לשימוש אדם, מיקרי "יש בו דיורין", שהרי במחיצות כאלה שבמחנה שמשמש דיורין לתקופה ארוכה מצד המבנה, עושין גם פתחים במחיצות, ואפשר לעשות צורת הפתח מארבע רוחות.

מג. משנה ברורה סימן שסב ס"ק נו

והני מילי בחצר - ר"ל שנפלו כותליה ועשה שם קונדסין בצורת פתחים ומפני שיש בהם דיורין דרך להיות שם פתחים הרבה לכך התירו:

מד. הרבנות הצבאית הראשית, הלכה כסדרה בצה"ל חלק ו':הלכות אהלים עמ' קלז

הקפה בצורות הפתח, כאשר לפחות בשני צדדים נגדיים המרחק בין עמוד לעמוד אינו גדול מעשר אמות.³⁸ בהעדר אפשרויות אלו, יקיפו את המאהל בצורות הפתח אף אם העמודים מרוחקים זה מזה,³⁹ וראוי להחמיר שלא לטלטל באופן זה.⁴⁰

38. על פי ביאור הלכה (סימן שמו סעיף ג ד"ה הבולטין), שאף לשיטת הרמב"ם שבפרוץ מרובה על העומד צורת הפתח אינה מועילה בפירצה מעל עשר אמות (שולחן ערוך סימן שסב סעיף י), מכל מקום צורות הפתח פחות מעשר אמות יש להחשיבן כמחיצות גמורות ואינן נחשבות פרוץ מרובה על העומד. ואם כן, הוא הדין בצורת הפתח בבקעה, שכאשר יש צורות הפתח פחות מעשר אמות לפחות בשני צדדים, הריהם כמחיצה גמורה, וניתן להשלים את ההיקף בצורות הפתח אף ביותר מעשר אמות (שבת ומועד בצה"ל עמ' שטו). אולם עיין חזו"א (סימן ע"ס"ק כג) שחולק וסובר שצורת הפתח אינה מועילה בפרוץ מרובה בכל עניין.

39. משום שלדעת הרב גורן והגרי"י פישר זצ"ל, כיוון ששוהים שם כמה ימים נחשב למקום יישוב ומועיל לערב בצורות הפתח סביב. בנוסף, כיוון שיש ראשונים הסוברים שמועיל לערב בצורות הפתח אף במקום שאינו מיושב, הרי יועיל העירוב להציל רבים מעוון לפחות לשיטת אותם ראשונים, אף על פי שלא נפסקו להלכה.

40. הואיל ולדעת הגרי"ש אלישיב כיוון ששוהים פחות משלושים יום, וגם החיילים אינם שוהים שם אלא מחמת הפקודה, נמצא שהמקום אינו נחשב מיושב, ולא מועיל להקיפו בצורת הפתח. אמנם יש להעיר שגם הגרי"ש אלישיב פסק שבכל אופן יקימו עירוב בצורות הפתח (ובבאור טעמו עיין שבת ומועד בצה"ל עמ' שח, ובמאמרו של הרה"ג אברהם שרמן בתחומין ד).

מה. עיר עם בקעה או מקווה חוץ לעיר, עיין ח"ס או"ח פה, חזו"א מועד עט:ה, מנחת יצחק ו:לג, אוצר פסקי עירובין עמ' 194.